

UOT 1:001

Söhrab Məhərrəmov
AMEA Fəlsəfə İnstitutu,
aparıcı elmi işçi, f.ə.l.f.d.

İNFORMASIYALAŞDIRMA SOSIAL TƏRƏQQİNİN MÜHÜM TƏRKİB HİSSƏSİ KİMİ

İnformasiyalaşdırma sahəsində cəmiyyətin inkişafının müasir mərhələsi mümkün olan ən yüksək səviyyəyə - qloballaşmaya çatmışdır, bununla bağlı cəmiyyətin həyatının bütün sahələrində - siyasətdə, iqtisadiyyatda, kulturdə, səhiyyədə, əmək sahəsində və məşğulluqda transformasiyalar baş verir.

Məqsəd - məqalədə informasiya cəmiyyətinə keçid prosesində cəmiyyətin informasiyalaşdırılması zamanı baş verən proseslərin qarşılıqlı fəaliyyəti araşdırılır, şəxsiyyətə əlavə imkanlar yaradan informasiyalaşdırma dərindən təhlil edilir.

Metodologiya - məqalənin hazırlanmasında sistem-nəzəri yanaşma metodundan istifadə olunub, işdə müqayisəli təhlil metodu tətbiq edilib.

Elmi yenilik - Hazırda İKT sahəsində əldə olunmuş texniki avadanlıq və informasiya məkanında mövcud olan maksimum konsolidasiya sayəsində cəmiyyət informasiyalaşdırma sahəsində tsiklik inkişaf vəziyyətindən çıxmışdır.

Açar sözlər: informasiya, informasiya cəmiyyəti, informasiyalaşdırma, bilik cəmiyyəti, İKT, qloballaşma, komputərləşmə.

Giriş

İkinci minilliyin sonu və üçüncü minilliyin əvvəli sivilizasiyanın yaxın illərdə və onilliklərdə nüvə və ekoloji fəlakətlərə keçmək təhlükəsi olan qlobal böhranın dərinləşməsi ilə xarakterizə edilir.

Son illər dünyada bütün sivilizasiyanın sonrakı taleyini dəyişə bilən kardinal transformasiyalar baş verir. Bu dəyişilmələr bəşəriyyətin düşdüyü böhran vəziyyətinin dərk edilməsi ilə və gözlənilən qlobal fəlakətin aradan qaldırılması üçün görülməli işlərlə bağlıdır. Olduqca təbii ki, bu məsələ bizim bu prosesdə informasiyalaşdırmanın rolu haqqında təsəvvürlərimizə də toxunur və mahiyyətcə, cəmiyyətin həyatında informatikanın perspektivinin, onun uzunmüddətli informasiya strategiyasının yeni görüntüsünü formalaşdırır.

Dünya sivilizasiyasının inkişafının müasir mərhələsində fəaliyyətin bir çox sahələrinin böyük həcmdə informasiyanın emal edilməsini tələb edən informasiya xidmətlərinə ehtiyacı var. Həmişə məlum bir həqiqətdir ki, komputer insan fəaliyyətinin bütün sahələrində istifadə edilən informasiyanın emalının və ötürülməsinin universal üsulu və texniki vasitəsidir. Beləliklə, cəmiyyətin informasiyalaşdırılması qloballaşmanın inkişafına yardım etməklə yanaşı, həm də müasir sosial tərəqqinin qanunauyğunluqlarından biridir.

Müasir cəmiyyətdə informasiyalaşdırmanın rolunun gücləndirilməsi ilə, insana, fəaliyyətin müxtəlif növlərinin həyata keçirilməsinin perspektivini açan yeni informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının yaradılması ilə bağlı qlobal dəyişikliklər baş verir.

Cəmiyyətin informasiyalaşdırılması şəraitində insan informasiya sistemi yaratmaqla

qalmır, həm də, özünün yaratdığı sistemin təsir obyektinə çevrilməklə, kommunikasiya qarşılıqlı təsirinin “insan – informasiya texnologiyaları” kimi yeni tipini formalaşdırır.

İnformasiyalaşdırma prosesi

Müasir cəmiyyəti xarakterizə edən əsas proseslərdən biri informasiyalaşdırma prosesi. İnformasiya texnologiyasını bilmək yazmaq və oxumaq kimi keyfiyyətlərlə bir sıraya qoyulur. İnformasiya terminini müxtəlif tədqiqatçılar fərqli mənada işlədirlər. İnformasiyalaşdırma – (ingilis. informatization) ərazicə paylanmış informasiya resurslarını birləşdirən telekommunikasiya infrastrukturunun qurulmasına və inkişafına yönəlik siyasət və proseslərdir. İnformasiyalaşdırma prosesi informasiya texnologiyasının inkişafında texnologiyaların transformasiyasının nəticəsi, postsənaye istehsal üsulunun məhsuludur. İnformasiyalaşdırmanın əsasında idarə etmənin kibernetik metodları və vasitələri, həmçinin informasiya və kommunikasiya texnologiyasının instrumentariləri durur. İnformasiyalaşdırma deyəndə, istehsalın müxtəlif sahələrinə, insanların ictimai və şəxsi həyatlarına komputer texnikasının və yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqi başa düşülür.

Hazırda informasiyalaşdırma və qloballaşma kimi anlayışların cəmiyyətin formalaşmasının vahid sisteminin elementləri kimi yaranma mənbələri və tərifləri, onların qarşılıqlı asılılığı və qarşılıqlı şərtlənməsi ətraflı işlənməmişdir. Məlum olduğu kimi, cəmiyyətin inkişafının əsasında informasiya, daha dəqiq desək, insanın informasiyanı istehsal etmək, ona yiyələnmək, onu dəyişmək və ötürmək qabiliyyəti durur.

Dediklərimizi ümumiləşdirsək, bəşəriyyətin inkişafına təsir edən bəzi amilləri qeyd edə bilərik. Bu amillərdən birincisi, informasiya bazasının böyüməsi, ikincisi, informasiya məkanının genişlənməsi idisə, üçüncüsü cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasının səviyyəsi idi.

Müasir cəmiyyətin informasiyalaşdırılması prosesi o qədər sürətlə gedir ki, hazırda onun insan fəaliyyətinin hansısa bir sahəsinə ciddi şəkildə toxunmadığını demək çətindir.

İnformasiyalaşdırma – informasiya kommunikasiya texnologiyalarını (İKT) tətbiq etməklə istifadəçilərin informasiya tələbatlarının ödənilməsi üçün optimal şəraitin yaradılması prosesidir. İnformasiyalaşdırma prosesində, ilkin olaraq, informasiyanın toplanması, emalı, onun saxlanması və təhlili üçün böyük işlərin görülməsi zəruridir. İstənilən sahədə rəşional həll yollarının tapılması böyük həcmdə informasiyanın emalına əsaslanır, bu işə xüsusi texniki vasitələr cəlb olunmadan praktiki olaraq mümkün deyildir. (1)

İnformasiyalaşdırma – texnoloji olmaqdan çox, əhəlinin həyat tərzində baş verən ciddi dəyişikliklərlə bağlı sosial və hətta kulturoloji prosesdir. Belə proseslər hakimiyyətin deyil, bir çox istiqamətlərdə informasiya kommunikasiya texnologiyalarının istifadəçilərinin bütün birliyinin komputer savadsızlığının ləğv edilməsi, yeni informasiya texnologiyasından istifadə kultürünün formalaşması və s. daxil ciddi səylərini tələb edir.

İnformasiyalaşdırma – komputer vasitələrinin informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının sistemli inteqrasiyası, insanın, qrupun, solumun məhsuldar fəaliyyətini daha səmərəli təşkil etməyə imkan verən yeni ümumi sistem xassələrinin alınması məqsədinə istiqamətlənmiş prosesdir. (2)

İnformasiyalaşdırma vətəndaşların, dövlət orqanlarının, yerli özünü idarəetmə orqanlarının, təşkilatların informasiya resurslarının formalaşması və istifadəsi əsasında yaranan ictimai birliklərin informasiyaya olan tələbatının ödənilməsi üçün optimal şəraitin yaradılması və hüquqlarının reallaşması yolunda yaradılan təşkilatı, sosial-ekonomik və elmi texniki prosesdir.

Hazırda dünyanın bütün ölkələrində informasiyalaşdırma prosesi bu və ya digər dərəcədə həyata keçirilir. İnformasiyalaşdırmanın strategiyasının düzgün seçilməməsi və ya onun dinamizminin və mobilliyinin çatışmazlığı ölkə həyatının bütün sahələrində ciddi,

bəzən isə dramatik dəyişikliklərə səbəb ola bilər.

Informasiyalasdırma dövlət ilə vətəndaş cəmiyyəti arasında birbaşa və əks əlaqənin genişlənməsinə şərait yaradır, əhalinin müxtəlif qrup və təbəqələrinin ölkənin, onun regionlarının, yerli birliklərin idarə edilməsində iştirakını fəallaşdırır, dövlətin istər bütövlükdə, istərsə də ayrı-ayrı istiqamətlərdə inkişafında işlərin gedişi haqda informasiyanın toplanması, emalı və təhlilini tələb olunan səviyyəyə qaldırır. Informasiyalasdırma bütövlükdə dövlət aparatının rasionallaşmasına, onun fəaliyyətinin ən səmərəli forma və metodlarının tapılması və seçilməsinə şərait yaradır.

Sosial yönümlü informasiyalasdırma

Informasiyalasdırmanın sosial yönümü ilk növbədə ölkənin vətəndaşlarına açıq informasiya resurslarına çıxışının olması haqda konstitutsiya hüquqlarını reallaşdırmaq imkanı verməsi ilə, informasiya, komputer və telekommunikasiya xidmətləri sənayesinin və infrastrukturunun inkişafında özünü göstərir.

Sosial-əmək sahələrinin informasiyalasdırılması dedikdə vətəndaşların sosial əmək sahəsinin idarə subyektlərinin, idarələrin, müəssisələrin, ictimai birliklərin informasiyaya olan tələblərinin təmin edilməsi və reallaşması üçün təşkilatı sosial-ekonomik və elmi texniki şəraitin yaradılması prosesi başa düşülür.

Qeyd edilməlidir ki, informasiyalasdırma yeni informasiyanın yaradılması, ona yiyələnmə, əldə edilmiş təcrübənin bu və ya digər sahəyə ötürülməsi üçün onun təcrübədə və informasiya, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının hazırlanmasında istifadəsini əhatə edən prosesdir.

Postsovet məkanında informasiyalasdırma anlayışı ilk dəfə rus tədqiqatçı akademik A.P.Yeršov tərəfindən işlədilmişdir: “Informasiyalasdırma – insan fəaliyyətinin bütün ictimai əhəmiyyətli növlərində doğru, hərtərəfli və müasir biliyin tam istifadəsinin təmin edilməsinə yönəlmiş tədbirlər kompleksidir”. (3)

Digər rus tədqiqatçı A.İ.Rakitov informasiyalasdırmanı “Informasiyanın istehsalı, emalı, saxlanması və yayılması işində informasiya texnologiyasının istifadəsinin tədricən artan prosesi” kimi müəyyən edir. (4)

Informasiyalasdırmanın məqsədi – məhsuldarlığın yüksəldilməsi və əmək şəraitinin yüngülləşməsi yolu ilə insanların həyatlarının keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasıdır. Informasiyalasdırma – əhalinin həyat tərzində baş verən ciddi dəyişikliklərlə bağlı olan mürəkkəb sosial prosesdir.

Informasiyalasdırmanın məqsədi – cəmiyyətin hərəkət verici qüvvələrinin xidmət istehsalına, maddi məhsulun deyil, informasiya istehsalının formalaşmasına yönəlməli olan transformasiyasıdır. Informasiyalasma gedişində istehsala yanaşmanın vəzifələri həll edilir, həyat ukladı, dəyərlər sistemi modernləşdirilir. Bu zaman asudə vaxt xüsusi dəyər kəsb edir, intellekt, bilik yenidən istehsal və istehlak edilir, nəticədə aqli əməyin payı artır.

Cəmiyyətin informasiyalasdırılması deyəndə - vətəndaşların və dövlət hakimiyyət orqanlarının, yerli özünü idarəetmə orqanlarının, təşkilatların, ictimai birliklərin informasiya resurslarının formalaşması və istifadəsi əsasında informasiya tələbatının ödənilməsi gedişində optimal şərait yaradılması üçün təşkil edilmiş sosial-ekonomik və elmi-texniki proses başa düşülür.

Müasir cəmiyyətin formalaşması mürəkkəb sosiotexnoloji prosesin – global informasiyalasdırmanın nəticəsində baş verir. İlk dəfə bu termin 1978-ci ildə bir qrup fransız mütəxəssisi tərəfindən prezident Valeri Jiskar De Estyenin tapşırığı ilə hazırlanmış “Cəmiyyətin informasiyalasdırılması” adlı məruzədə işlədilmişdir. Sonra, 1980-ci ildə bu sənəd ingilis dilinə tərcümə ediləndə “Cəmiyyətin komputerləşməsi” kimi yazılmışdır.

Beləliklə, informasiya cəmiyyətinin formalaşması prosesinin fəlsəfi anlaşılmasının başlanğıcında bu məsələnin həllində iki bir-birini qəbul etməyən, kifayət qədər fərqli yanaşma mövcud idi.

Birinci yanaşmada, cəmiyyətin informasiyalaşdırılması praktiki olaraq komputerləşmə ilə, süni intellektə xüsusi yer verilən elektron-hesablama texnikası vasitələrinin hər yerdə tətbiqi ilə eyniləşdirilirdi. Tarixən birinci olan belə yanaşma, bu günə kimi aktuallığını qoruyub saxlamış, geniş yayılmış, ciddi inkişaf etmişdir və hələ də çox saylı tərəfdarlara malikdir.

İkinci yanaşma hesab edir ki, komputer texnikası əhəmiyyəti və müasir cəmiyyətə göstərdiyi inqilabi təsirinə baxmayaraq, sadəcə olaraq informasiyalaşdırmanın bir vasitəsi (olduqca vacib olsa da) olaraq qalır. Bu yanaşmada prinsipial olanı odur ki, informasiyanın emalına texniki vasitələrin, xüsusilə də komputerin tətbiq edilməsi, cəmiyyətdə informasiya proseslərinin özünün rasionallaşmasından əvvəl olmalı idi, yəni konkret fəaliyyət növünün informasiyalaşdırmağa hazırlanması, mahiyyətcə sosial intellektin uyğun strukturunun formalaşmasıdır.

Cəmiyyətin inkişafının müasir dövrü İKT sahəsində qazanılan texniki avadanlığı və informasiya məkanının bu gün əldə edilən konsolidasiyası sayəsində onun tsiklik inkişaf dövründən çıxdığını, informasiyalaşdırmanın yeni səviyyəsinə yüksəldiyini deməyə imkan verir.

Müasir elmi texnologiyaya uyğun olaraq informasiya məkanının belə konsolidasiyasını qloballaşdırma adlandırırlar. Qloballaşma nəticəsində cəmiyyətin yeni tipi, müasir İKT bazasında hərtərəfli informasiyalaşdırma olaraq xarakterizə edilən, "postsənaye" və ya "informasiya cəmiyyəti" formalaşır.

Informasiyalaşdırma prosesinin ölçülməsi, informasiya texnologiyalarının ictimai həyatın bütün sahələrinə tətbiqinin miqyasının müəyyən edilməsi ilə həyata keçirilir. Müasir informasiya texnologiyalarında komputer texnikasından çox istifadə edildiyini nəzərə alaraq, çox vaxt "informasiyalaşma" və "komputerləşmə" anlayışları arasında bərabərlik işarəsi qoyulur.

Adətən informasiyalaşdırmanın yaranmasını komputer texnikasının meydana gəlməsi ilə bağlayırlar. Bu yəqin ona görədir ki, tez-tez belə bir fikir irəli sürülür ki, məhz komputer, informasiyalaşdırmanın və informasiya cəmiyyətinin meydana çıxmasının başlıca səbəbi olmuşdur.

Komputerlər və onunla bağlı bütün qurğular və hətta İnternet, informasiyalaşdırmanın ancaq, texniki bazası, vasitəsidir. Məhz onlar informasiya cəmiyyətinə keçid zamanı yaranan vəzifələri həyata keçirmək üçün ən səmərəli vasitə oldular. Əgər informasiyalaşdırmanın inkişafında ciddi mərhələlərin müəyyən edilməsindən danışsaq, onlar hesablama texnikasının inkişaf dinamikası və komputerlərin istifadəsinə yönəlik elektron qurğuların geniş spektrləri ilə bağlıdır, çünki, məhz onlar ən mühüm dəyişilmələr üçün şərait yaratdılar.

Cəmiyyətin informasiyalaşdırılması müasir sosial tərəqqinin qanunauyğunluqlarından biridir. Bəzən bu termin cəmiyyətin komputerləşməsi termini ilə əvəz edilir. Ancaq bu terminlər bir-birindən ciddi şəkildə fərqlənir.

Cəmiyyətin komputerləşməsi vaxtı əsas diqqət informasiyanın emalının nəticələrinin operativ şəkildə əldə edilməsini təmin edən komputerlərin texniki bazasının inkişafına tətbiq edilməsinə verilir.

Cəmiyyətin informasiyalaşdırılması vaxtı əsas diqqət biliyin insan fəaliyyətinin bütün növlərində etibarlı, hərtərəfli və vaxtında tam istifadə edilməsinə yönəlik tədbirlər kompleksinə verilir. Beləliklə, "cəmiyyətin informasiyalaşdırılması", "cəmiyyətin kom-

puterləşməsinə ” nisbətən daha geniş anlayışdır və informasiyanın öz tələbatının daha tez təmin olunmasına yönəlib. “Cəmiyyətin informasiyalaşdırılması” anlayışında əsas aksent texniki vasitələrdən çox, sosial-texniki tərəqqinin mahiyyətinə və məqsədlərinə yönəldilməlidir. Yaddan çıxarmaq olmaz ki, kompüter cəmiyyətin informasiyalaşdırılması prosesinin texniki fazasını təşkil edir.

İnformasiyalaşdırma ictimai inkişafın bütün istiqamətlərində informasiyanın rolunun kardinal şəkildə dəyişməsi səbəbindən yaranmışdı. Əgər XX əsrin ortalarında informasiya köməkçi xidmət funksiyalarını yerinə yetirirdisə, əsrin 50-ci illərindən başlayaraq, elmi-texniki inqilab elm və sənayenin sıx birləşməsinə, elmi tədqiqatlara mütəxəssislərin geniş dairəsini cəlb edəndə, informasiyanın rolu dəyişməyə başladı. Bu zaman əməkdaşlardan təkcə öyrənmə vaxtı deyil, həm də istehsal prosesində informasiya ilə işləmək tələb olunurdu. Həm də, bu zaman iş sadəcə bu sahəyə aid ədəbiyyatla tanış olmaqdan ibarət deyildi, bu zaman eyni vaxtda axtarış, təhlil və digər intellektual əməliyyatların icrası tələb olunurdu.

Artıq bu vaxt məlum oldu ki, strukturlaşmış informasiyanın böyük bazasına (potensial biliklərlə) və ona çıxışın mükəmməl vasitələrinə malik olmaq ekonomik, elmi, texnoloji və siyasi uğurun əsasına çevriləcək. İnformasiya müstəqil əhəmiyyət kəsb etməyə başladı. İnformasiyalaşdırma anlayışının istənilən izahında, aydın başa düşmək lazımdır ki, informasiyalaşdırmanın əsasını texniki vasitələrin bolluğu yox, yüksək keyfiyyətli, sistemləşdirilmiş, hərtərəfli informasiyanın olması təşkil edir.

Cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasının növbəti mərhələsi fərdi hesablama maşınlarının, fərdi çap və sürət çıxarma vasitələrinin, sənədlərin qrafik obrazlarının ötürülməsi, mobil rabitənin və İnternetin meydana gəlməsi ilə bağlıdır. Hər bir insan üçün fərdi iş zamanı prinsipcə yeni texnologiyaya keçid imkanı, informasiya resurslarının ən geniş spektrinə, əyləncə spektrinin genişlənməsinə çıxış imkanı yaranır. Fərdi kompüterlər ancaq iş üçün deyil, həm də əyləncə üçün nəzərdə tutulduğu üçün, onlar hər bir evə daxil olur və tədricən televizor, telefon kimi adi cihazlara çevrilir.

XX əsrin 50-60 illərin informasiya şəraitinin aspektlərindən biri çoxalan informasiyanın həcmnin o vaxtkı mövcud informasiya texnologiyalarının köməyi ilə emalının mümkünsüzlüyünün başa düşülməsi idi. “İnformasiya partlayışı” informasiyanın yığılması, onun saxlanması, sistemləşdirilməsi və istifadəsi ilə bağlı çətinlikləri aradan qaldırmağa, həll etməyə imkan verən yeni informasiya texnologiyaları tapılmasını bir vəziyyətə olaraq qarşıya qoydu. Ənənəvi texnologiyalar köhnəlmiş, özlərini tükətməmişdi. Ona görə də 60-cı illərin sonundan başlayaraq kompüter texnologiyasından təkcə mürəkkəb hesablama işlərində deyil, həm də informasiya ilə iş daxil, insan fəaliyyətinin praktiki olaraq bütün sahələrinin avtomatlaşdırılmasında fəal istifadə edilməyə başlandı. Maqnit daşıyıcılarının (maqnitli lentlər, maqnitli disk sistemləri) yaranması elektron bazasının və məlumat banklarının formalaşmasına imkan verdi. Qərbin inkişaf etmiş ölkələrində kompüterdən istifadə etməklə informasiya texnologiyalarının yaradılmasına kommersiya strukturları qoşuldu. İnformasiya xidmətlərinin, kompüter texnikası bazarının formalaşmasına başlanıldı.

İnformasiyalaşdırmanın proqnozlaşdırılan nəticələri araşdırılan ədəbiyyatda tədqiqatçılar ən çox İsveçrəli tədqiqatçı K. Xessliqin “Kompüter qorxusu” kitabında təqdim edilən cədvələ istinad edirlər. Burada XX əsrin 80-ci illərində İsveçrə əhalisi arasında keçirilmiş sorğunun cavabları əks olunmuş, respondentlərin cavabları toplanmış və sistemləşdirilmişdir. Tədqiqatın keçirilməsindən otuz ilə yaxın vaxt keçməsinə baxmayaraq, toplanan məlumatlar müasir dövrdə də aktual hesab edilə bilər, çünki, İsveçrədə artıq çoxdan informasiya cəmiyyətinin bütün klassik ilkin şərtləri praktiki olaraq gəlişmiş, forma-

laşmışdı.

Aparılan tədqiqatlarda respondentlərin verdikləri cavablarda informasiyalaşmanın müsbət və mənfi tərəfləri qeyd edilir. Kültür və cəmiyyət səviyyəsində müsbət hal kimi, fərdin azad inkişafı, informasiya cəmiyyətinin yaranması, informasiyanın sosiallaşması, kommunikativ cəmiyyətin formalaşması, sivilizasiyanın böhranının aradan qaldırılması müsbət hal kimi qeyd edilir. Mənfi hal kimi isə cəmiyyətin dehumanizasiyası, texnokratik şüur, kültür səviyyəsinin azalması, informasiya axını, biliyin elitarlılığı, fərdin izolyasiyası göstərilir. Siyasi sahədə azadlığın genişlənməsi, mərkəzsizləşmə, hakimiyyət iyerarxiyasının nizamlanması, ictimai həyatda iştirakın genişlənməsi müsbət hal kimi, azadlığın azalması, mərkəzləşmə, nəzarətçi-dövlət, dövlət bürokratiyasının genişlənməsi, biliyin artmasına görə hakimiyyətin güclənməsi, insanlarla manipulyasiyanın güclənməsi isə mənfi hal kimi qeyd edilir.

İnformasiya cəmiyyətinə keçid informasiya böhranının kəskin fazası ilə - sivilizasiyanın probleminin sonrakı inkişafına mane olan, ağırlı dövrü ilə eyni vaxta düşdü. Cəmiyyət insanın informasiyanı qəbul etməkdə olan məhdud imkanları və saxlanan informasiyanın nəhəng, böyük axını və kütləsi arasındakı ziddiyyətlə üz-üzə qaldı. İnformasiya "aclığı" ilə indormasiya "axını" uzlaşdırmaq zəruridir. Ona görə informasiyalaşdırmanın gözlənilən başlıca müsbət nəticəsi bu problemin aradan qaldırılması, həll edilməsidir. Belə mürəkkəb vəzifənin həll edilməsində ilk addımlardan biri müasir informasiya texnologiyalarının hazırlanmasıdır. Bu texnologiya informasiya ilə bağlı hər bir əməliyyat haqda sorğunu təbii dilə yaxın formalaşdırmalı, informasiya səs-küyünü effektiv şəkildə kəsməli olan məlumatları istifadəçiyə münasib formada çatdırmalıdır.

İnformasiyalaşdırmanın digər bir mühüm vəzifəsi hər bir insanın sivilizasiyanın bütün informasiya resurslarına azad çıxışını reallaşdırmaqdır. Hazırda bu çıxış əhəmiyyətli dərəcədə inzibati, dövlətlərarası və ekonomik maneələrlə məhdudlaşdırılmışdır. Dövlət, beynəlxalq təşkilatlar qanunverici aktlar, müqavilələr, məqsədli proqramlarla sivilizasiyanın səmərəli inkişafını təmin edən informasiyaya çıxışı ağıllı şəkildə nizamlamalıdır. Nizamlamanın ağıllılığı, onun bağlılığı, dövlət və korporativ maraqlarla əsaslandırılmış müəyyən informasiya spektrinin olduğunun qəbul edilməsindədir. İnformasiyalaşdırma prosesi çıxışın ağıllı sərhəddini müəyyən etməlidir. Bundan əlavə, çıxış müəlliflik hüquqlarına əməl edilməsi ilə razılaşdırılmalıdır. İnformasiya cəmiyyətinin əsas prinsipi bu müddəa olmalıdır: "İnformasiyanın azad yayılmasının məhdudlaşdırılması dövlətə zərər verir".

Yeni sənayenin – informasiya sənayesinin yaranması aqrar və sənaye sektorunda ixtisasları kompensasiya etməlidir. Yeni iş yerlərinin yüksək ixtisaslı mütəxəssislər tələb etməsi, ali məktəblərdə və sonrakı təhsil proseslərinin dərinləşməsinə müəyyən edirdi. Təhsil, mürəkkəb elektron cihazlarla iş vərdişləri informasiya cəmiyyətində özünü realizə etmənin əsas şərtinə çevrilir.

İnformasiyalaşdırmanın müsbət işi, fərqli yeni məşğulluq formalarına keçidin olmasıdır. Distanziyadan işləmək zamanı aşağıdakı imkanlar yaranır: tele iş, telekomyuntinq, SOHO sektorunun (kiçik və ev ofisi) genişlənməsi. Bir sıra ixtisaslar üçün indi çevik iş qrafiki tutmaq mümkündür. Bu zaman bütün iştirakçılar üçün xərclər ciddi şəkildə azalır (ofis binası, nəqliyyat xərcləri, istehsal infrastrukturunun ixtisar edilməsi), işçi orqanizminin səmərəli işlədiyi vaxtdan daha effektiv istifadə imkanı qazanır, "işlədiyim yerdə yaşayıram" arzusunu həyata keçirmək imkanı yaranır, ekologiya yaxşılaşır. Distanziyadan işin daha bir qanunauyğun nəticəsi işçilərin işə qəbulunda dövlət sərhədlərinin aradan qalxmasıdır – kontraktlarla iş zamanı, iş verənlə birbaşa kontakta girmək mümkündür.

İnformasiyalaşdırmanın digər müsbət nəticələrindən bunları qeyd edək:

- kütləvi standartlaşma və unifikasiyadan imtina – cəmiyyətin hər üzvü özünün fərdi keyfiyyətlərini göstərmək üçün ona ən uyğun fəaliyyət növü seçməklə, operativ şəkildə ən minimal inzibati maneələrlə İnternet istifadəçilərinin ən geniş dairəsinin istənilən məsələsinə özünün xüsusi fikrini, mövqeyini ifadə etmək imkanı əldə edir;
- ekonomik və sosial proseslərin informasiya-hesablama təminatının təkmilləşməsi;
- qərarların qəbulu prosesinə informasiya və analitik dəstəyin genişlənməsi;
- resursların əlçatanlığı və çeşidliliyi, əlçatanlıq vasitələri spektrinin genişlənməsi sayəsində əhəlinin informasiyaya tələbatının artması və inkişafı.

İnformasiya cəmiyyətində təkcə istehsal deyil, bütün həyat tərz, dəyərlər sistemi dəyişir, maddi dəyərlərə münasibətdə kultürlü asudə vaxtın əhəmiyyəti artır. Fiziki imkanları məhdud olan, məsələn, yaşlı insanlar, təqaüdə çıxdıqdan sonra da işləyə bilirlər, çünki, iş qabiliyyətli olmağın yaş həddi yüksəlir.

İnformasiyalaşdırmaya Qərb və Asiya yanaşması kimi iki prinsipial yanaşma modeli mövcuddur. İnformasiyalaşdırmanın Qərb modelini sənayecə inkişaf etmiş ölkələrin getdiyi yol adlandırırlar. Bu yol çərçivəsində kontinental Avropanın getdiyi yolu, amerika-ingilis yolundan fərqləndirmək lazımdır. Avropa yolu dövlət tərəfindən tam nəzarət ilə bazarın kortəbiiyyəti arasında balans axtarışıdır. Hakimiyyət bazarın onlardan hər birinin zamana görə oynadığı rolun dinamik uyğunlaşmasıdır. Avropa İttifaqının bütün üzvlərinin informasiyalaşdırmaya aid hər birinin, əsas ideyası sosial istiqamət və əsas proseslərin dövlət tərəfindən nizamlanması olan, cəmiyyətin dəyişilmələrinə toxunan baxışları və proqramları var.

İnformasiyalaşdırma prosesində dövlətin iştirakı xüsusi proqramlar şəklində sənədləşdirilir, həm də hər bir dövlət informasiya cəmiyyətinə keçid prosesinə özünün dəstək taktikasını özü müəyyən edir. İnformasiyalaşdırmanın milli planlarının təhlili onlar arasındakı fərqləri müəyyən etməyə imkan verir. Bunlara aşağıdakılar aiddir:

- ekonomik potensial, dövlət quruluşu, siyasi situasiya;
- informasiya cəmiyyətinə hərəkəti təmin edən (və ya ləngidən) qanunların spesifikliyi;
- informasiya cəmiyyətinin formalaşması kontekstində dövlətin makroekonomik siyasəti;
- informasiya cəmiyyəti qurulmasının ideologiyasının xüsusiyyətləri;
- milli kultürün və mentalitetin xarakteristikası.

İnformasiya cəmiyyətinin inkişafının amerika-ingilis yolu dövlətin funksiyasının minimum, fərdi insanların rolunun maksimum olduğu sosial-ekonomik model kimi müəyyən edilir. Həqiqi amerika yolu – inkişafın bütün təzahürlərində özəl təşəbbüslərin üstün olduğu yoldur: hər şeyi özəl sektorun və bazarın əlində saxlamaq, informasiya texnologiyaları bazarının bütünlüklə liberallaşması, telekommunikasiya sahəsində dövlət idarəsinin məhdudlaşdırılması.

İnformasiyalaşdırmanın Asiya modeli

İnformasiyalaşdırmanın Asiya modeli dövlət ilə bazarın səmərəli əməkdaşlığı, sosial transformasiyalar və kultür dəyərləri arasında əlaqə qurmaq cəhdi üzərində qurulur. Bu model regionun sosial-ekonomik inkişafı və Qərblə konfrontasiya üsulunun alternativini kimi, birgəyaşayışın və çiçəklənmənin fəlsəfi prinsiplərini əks etdirir. Asiya modeli çərçivəsində Yaponiya və “Asiya pələngləri” (Cənubi Koreya, Tayvan, Sinqapur və Honkonq) fərqlənir.

Şərqi və Cənub-Şərqi Asiya regionunun – “ dörd pələng” – inkişafının əsasında

Yaponiya modeli durur. Ancaq bu ölkələrdə informasiya cəmiyyətinə keçid prosesinin start şəraiti Yaponiyadan fərqlənir. Bu ölkələri inkişaf etməkdə olan ölkələr sırasına aid edirlər. "Pələnglərin" ekonomikadakı uğurlarına Yaponiya kapital qoyuluşu kömək etmişdi, bununla yanaşı onlar Yaponiyadan dövlət və biznesin qarşılıqlı münasibətlərinin fəlsəfəsini də qəbul etdilər. Bu ölkələrdə "dövlət-bazar" qarşılıqlı münasibətləri təmiz ekonomik deyil, sosioloji və siyasi xarakterdədir.

Informasiyalaşdırma prosesi Yaponiyada cəmiyyətin başlıca ideyasına əsaslanmağa borcludur, burada hər bir fərd digərlərinə münasibətdə öz yerini bilir və özünü üzvü olduğu qrupun məqsədlərinə uyğun aparır. İdarəetmənin Yaponiya üsulu Avropa üsulundan fərqli korporativ kultüərə əsaslanır, burada idarə edənlər, tabelərində olanlara qayğı göstərməlidirlər, ikincilər də direktivlərə sözsüz əməl etməlidirlər. Buna görə dövlət və biznes informasiya cəmiyyətinə keçid zamanı yaranan bütün problemlərə birgə məsuliyyət daşıyırlar və onları birgə sözlərlə həll edirlər.

Elmi tədqiqatlara və araşdırmalara böyük dövlət xərcləri çəkilməsi indiyə qədər Yaponiyanın fərqləndirici xüsusiyyətidir. Biznesin vəzifəsi yeni, yüksək texnologiyaların və istehsalın inkişafını təmin etməkdir. Bu zaman dövlətin rolu – yaradıcılıq üçün əlverişli şərait yaratmaq, prioritet sahələrdə çalışan sahibkarlarda riskləri azaltmaqdır. Yaponiya hökuməti hesab edir ki, yaradıcı fəaliyyəti stimullaşdırmaq üçün millətin intellektual kapitalı hamı üçün əlçatan olmalıdır, hamının malı olmalıdır. Yaponiyada gələcəklə bağlı siyasətdə əsas aksent insanların gündəlik qayğılarına, əhəlinin həyatının keyfiyyətini yüksəltməyə imkan verən İKT işlənməsinə və tətbiqinə verilir.

Cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasında dövlətin fəal mövqe tutduğu əsas sahələr bunlardır: - sosial sahə; - sosial təminatın informasiyalaşdırılması; - təhsil sisteminin informasiyalaşdırılması; - maddi istehsal; - idarəetmə; - dövlət idarəçiliyinin informasiyalaşdırılması; - ordunun informasiyalaşdırılması.

Informasiyalaşdırma proqramının konkret dövlət tərəfindən seçilmiş taktikadan asılı olmayan əsas məqsədləri bunlardır: - telekommunikasiyanın inkişafı sahəsində dinamik konkurensiyaya yardım; - informasiya infrastrukturunun inkişafına özəl kapital qoyuluşunun təşviqi; - informasiyalaşma sahəsində çevik, adaptasiya qabiliyyəti olan qanunvericiliyin hazırlanmasında iştirak; - informasiya şəbəkəsinə açıq çıxışın təmin edilməsi; - vətəndaşlara effektiv və əlçatan informasiya xidmətinin verilməsinə yardım; - global informasiya cəmiyyətinin qurulmasının beynəlxalq problemlərinin müzakirəsində iştirak.

İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə informasiya cəmiyyəti qurulmasında – əsasında informasiyalaşdırmanın texniki əsası, telekommunikasiyanın islahatının iki modelinin olduğu Latin Amerikası və Asiya olaraq, iki ideologiyayı fərqləndirirlər.

İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə islahatın iki prinsipə bir-birindən fərqli strategiyası – özəlləşdirmə və liberallaşma mümkündür. Özəlləşdirmədə dövlət idarələri, müəssisələri və fəaliyyət növləri tam və ya qismən sahibkarlığa və ya nəzarətə verilir. Liberallaşma – bazara və ya onun hissəsinə, üçüncü tərəfə mal və xidmət istehsalında tanınmış, adətən inhisarçı olanlarla konkurensiya etməyə verilən icazənin köməyi ilə daxil olmağa olan maneələrin azaldılmasıdır.

Təcrübə göstərir ki, eyni vaxtda özəlləşdirmə və liberallaşmanı həyata keçirmək istəyənlər uğursuzluğa düçar olur və islahatların həyata keçməsinin vaxtını uzadırlar. Latin Amerikası modeli telekommunikasiya xidmətlərinin keyfiyyətinin sürətlə yaxşılaşdırılmasını bazara konkurensiyanın tətbiq edilməsinin ləngidilməsi bahasına nəzərdə tutulan özəlləşdirmədən başlayır. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə islahatın Asiya modelində islahat konkurensiyanın tətbiqi ilə, hər cür ciddi özəlləşdirməni sonraya saxlamaqla xarakterizə edilir. Latin Amerikası modeli daha sürətli və cəsarətlidir.

Beləliklə, qeyd edə bilərik ki, hazırda İKT sahəsində əldə olunmuş texniki avadanlıq və bu gün informasiya məkanında əldə edilən maksimum konsolidasiya sayəsində cəmiyyət informasiyalaşdırma sahəsində tsiklik inkişaf vəziyyətindən çıxmışdır.

Informasiyalaşdırma sahəsində cəmiyyətin inkişafının müasir mərhələsi mümkün olan ən yüksək səviyyəyə - qloballaşmaya çatmışdır, bununla əlaqədar cəmiyyətin həyatının bütün sahələrində - siyasətdə, ekonomikada, kulturdə, səhiyyədə, əmək sahəsində və məşğulluqda və s. transformasiyalar baş verir.

Informasiya texnologiyasının inkişafı ilə cəmiyyətin elementləri arasında qarşılıqlı fəaliyyət artır, dünya sisteminin subyektləri arasında informasiya ötürülməsinin sürəti və həcmi çoxalır. Beləliklə, informasiya texnologiyaları integrasiyanın inkişafının amili rolunda çıxış edir, onların fəaliyyəti regional və kultur-tarixi xüsusiyyətlərin silinməsinə səbəb olur.

Sonda qeyd etmək olar ki, müasir cəmiyyət emal edilməli olan böyük həcmdə informasiya ilə əhatə olunmuşdur. Cəmiyyət təkcə inkişaf etmiş energetika, nəqliyyat və kimya sahələrində texnologiyalara malik olsa idi, o, informasiya texnologiyaları olmadan rəşional fəaliyyət göstərə bilməzdi. İnformasiya prosesləri və texnologiyaları müasir cəmiyyətin həyatında böyük yer tutur və insanın həyat fəaliyyətində yeni üfüqlər, imkanlar açır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Əhmədova A.S. İnformasiya cəmiyyətinin qurulmasında informasiyalaşdırmanın rolu və dövlət siyasəti // Dövlət idarəçiliyi: nəzəriyyə və təcrübə. s. 163, №3(27) 2009.
2. Коротков А.В., Кристальный Б.В., Курносков И.Н. Государственная политика Российской Федерации в области развития информационного общества. М.: ООО «Трейнг», 2007
3. Руткевич М.Н. Диалектический материализм. М., 1973. с 518-520.
4. Ракитов А.И. Философия компьютерной революции. М.: Политиздат, 1991
5. Хамраев Д. Д., Джапарова З. Ё., Мезинцев И. А. Информатизация – на пути к постиндустриальному обществу//Молодой ученый. 2017, №2 <https://moluch.ru/archive/136/37962/>
6. Сманцер А. П. Гуманизация и демократизация педагогического процесса в условиях университетского образования [Электронный ресурс] / А. П. Сманцер, Е. М. Рангелова. Минск: БГУ, 2011, Режим доступа: <http://www.elib.bsu.by>
7. Лапченко Н.Н. Информатизация в формировании глобального техногенного общества и социоприродного мира //Вестник Брянского государственного университета. - 2010. - №2. - С. 154-158.
8. Лапченко Н.Н. Информатизация как фактор глобального социоприродного развития //Материалы Международного научного конгресса «Глобалистика -2009: пути выхода из глобального кризиса и модели нового мироустройства», Москва, МГУ имени М.В. Ломоносова, 20-23 мая 2009г. /под общей ред. И.И. Абылгазиева, И.В. Ильина. В 2-х тт. Т.1 М: МАКС Пресс, 2009
9. Дергачева Е.А. Процессы информатизации в контексте техногенного общественного развития //Вестник Тамбовского университета им. Г.Р.Державина. Серия: Гуманитарные науки. 2008. - Вып. 4(60)

Сохраб Магеррамов

ИНФОРМАТИЗАЦИЯ КАК ВАЖНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ СОЦИАЛЬНОГО ПРОГРЕССА

Резюме

Современный этап развития общества в области информации достиг максимально возможного уровня - глобализации с трансформациями в политике, экономике, культуре, здравоохранении, труде и занятости во всех аспектах жизни общества.

Цель - в статье рассматриваются взаимодействия между процессами, происходящими в процессе информирования общества в процессе перехода к информационному обществу, и анализируется информация, которая создает дополнительные возможности для личности.

Методология - системно-теоретический подход, сравнительный анализ

Результат - можно сказать, что благодаря максимальной консолидации, имеющейся на данный момент техническому оснащению и информационному пространству, приобретенному в области ИКТ, общество перестало быть циклическим развитием в области информатизации.

Ключевые слова: информация, информационное общество, информатизация, общество знаний, ИКТ, глобализация, компьютеризация

Sohrab Maharramov

INFORMATIZATION AS AN IMPORTANT COMPONENT OF SOCIAL PROGRESS

Summary

The current stage of the development of society in the field of information has reached the maximum possible level - globalization with transformations in politics, economics, culture, healthcare, work and employment in all aspects of society.

Purpose - the article discusses the interaction between the processes occurring in the process of informing society in the process of transition to the information society, and analyzes information that creates additional opportunities for the individual.

Methodology - in preparing the article, a system-theoretical approach was used, and the method of comparative analysis was used in the study.

Findings - it can be said that due to the maximum consolidation, the currently available technical equipment and information space acquired in the field of ICT, society has ceased to be a cyclical development in the field of information.

Keywords: information, information society, informatization, knowledge society, ICT, globalization, computerization